

Články

ANIŽ SI KDO VŠIML

Olga Walló

...prošla v roce 2002 poslední vysílací práva na souborné dramatické dílo Williama Shakespeara, cyklus natočený v osmdesátých letech televizí BBC. Cyklus obsahoval 34 her, sedm z nich u nás nebylo odvysíláno vůbec, šest titulováno, zbytek nadabován. Ručička ratingu se ani nepohnula – autorka těchto řádek je nadána poněkud dětinskou vizuální představivostí, rating je pro ni veliký starodávný manometr na lokomotivě řítící se pláňmi Divokého západu, zpocený a těžce oddechující dramaturgové přihazují nepoddajné kusy uhlí, nahá záda se černě lesknou, oči zastřené mourem s obavou sledují – nájezd na detail – ručičku: Máme páru? Dojedem?

Dramaturgii stálo tohle uhlí dvacet let starostí, koncepcí a úvah: co s ním? Zatím se vystřídaly generace; Ivan Kříčka s Vladimírem Krejčou, kteří úctyhodný anglický kolos původně přivezli, jsou dnes již na pravdě boží, z mladé a teprve se orientující Jarmily Hampacherové je zkušená nestorka, která se u kotle naučila prohrávat... i radovat se z drobných vítězství.

Rekriminovat průběh je dnes již zbytečné, nebude však bez užitku, zamyslíme-li se nad výsledky. Česká televize odvysílala a reprízovala, většinou v okrajových časech na druhém programu – třeba o půlnoci na Bílou sobotu – dvacet sedm divadelních her Williama Shakespeara, inscenovaných bez jakýchkoli škrťů. *Hamlet* bez škrťů trvá čtyři hodiny, *Richard III.* hodin pět, třídílný *Jindřich VI.* více než šest hodin, sledovanost byla jistě sotva zaznamatelná. To jen mezi námi, co spolu /ne/mluvíme, mezi těmi, kdo k té velké práci přičichli natolik, aby pochopili, co vlastně dělají, zvonily ve dvě, ve tři ráno telefonů: Viděl jsi? Co tomu říkáš? Tvorové formálněji vychovaní a osamělí intelektuálové z malých měst se ozývali později, uctivě a plaše. „Lidé od divadla“ se neožývali vůbec – to tak ještě! –, ale dívali se pozorně. A natáčeli na kazety. A – aniž si kdo povšiml – divadlo se změnilo, herectví se změnilo, sám text se proměnil.

Pokusím se tvrzení, které se může zdát velkohubým, osvětlit blíže.

V osmdesátých letech k nám – díky rozvoji videozáznamu a úsilí těch ušmouraných topičů – dorazila díla, která dávala nahlédnout tam, kam jsme fyzicky nesměli: na scény evropských divadel. Docházelo k plodnému propojení divadla a televize, divadelní herectví se podrobilo zkoušce detailem. Vznikalo umění televizní inscenace, která spočívá na vysoce profesionálním hereckém výkonu, nazkoušeném a prověřeném diváckou reakcí, který budí libost sešraností, vzájemnou spjatostí a vysokou vnitřní tenzí. Zde leží kořeny dnešních sitcomů, jejichž brilance si zvolna razí cestu do překvapených řádek kulturních komentátorů.

Na počátku však stála anglická tradice a její vztah ke kulturnímu dědictví. Dnes se na obrazovku vrací nová verze *Ságy rodu Forsytů*. Ta původní, uváděná u nás v roce šedesát devět, byla jen jednou z řady zpracování klasických děl, kterým se ostrovní televize věnovaly a věnují soustavně. V sedmdesátých letech byl u nás uváděn třeba šestidílný, ještě filmovou technikou točený *David Copperfield*. Ručička ratingu neprozradí, kolik lidských tvorů a v kterých knihovnách si pak půjčilo něco od Dickense, a dovedl je k tomu nejen dojemný příběh, ale taky nenápadně mistrovské herecké výkony. Ostatně, Rudolf Hrušínský nedaboval svého kolegu v roli pana Micawbera taky zrovna špatně! Některé zážitky umění být vzrušující. Angličané svou literární tradici nabízejí divákům obrazově zpracovánu vždy znovu, každé tři, čtyři roky se vynoří nové a nové adaptace, v známých postavách se objeví nové tváře, režijní pojetí v sobě neomylně nese cítění doby, to ještě nepojmenované, ale už skutečně působící. Věřím, že zvědavé hlavy, usilující o souhrnné myšlení, již sahají po těchto materiálech, když připravují své studie z nejnovějších dějin, a shledávají je vysoce relevantními.

Angličané ovšem mají po čem sahat. U nás se v patřičné době objevily dvě verze *Babičky* a jeden *F. L. Věk*, všechny divácky vděčné, obsazené oblíbenými tvářemi... rating se radoval. Naše obrozenské tradice se kymácejí, bouráme je zatím opatrně na poli teoretických studií... než se a pokud se odhodláme poděsit naše voličstvo... není přece jen snazší rozhlédnout se po Evropě?

Na konci osmdesátých let uvedla Československá televize dvě shakespearovské inscenace, které natočila televizní společnost Granada s Laurencem Olivierem v hlavní roli: *Krále Leara* a *Kupce benátského*, obě byly nadabovány a odvysílány; navíc *Cyrano z Bergeracu* v podání Royal Shakespeare Company s Derekem Jacobim.

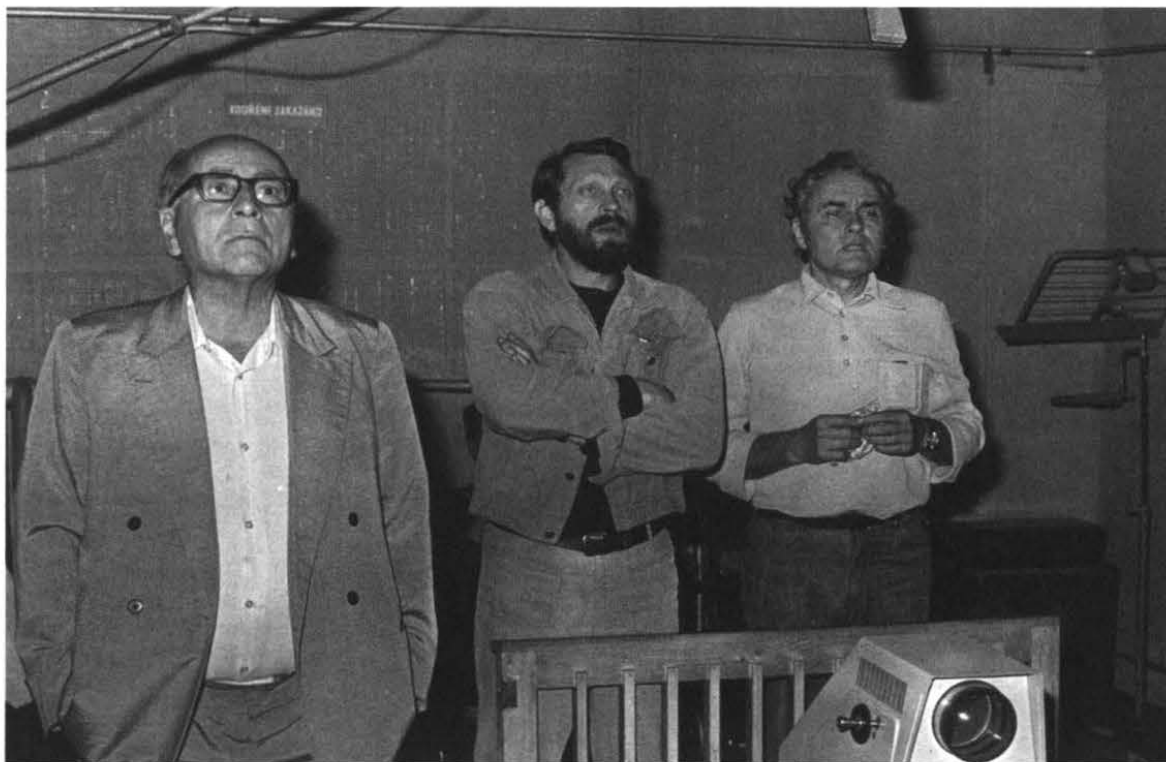
První se s nimi musili seznámit ti, kdo pracovali na české verzi. Byla to velká škola, kterou si pamětníci už raději nepřipomínají – život míjí tak rychle, je to náhle tak dávno!

Naše herectví – připomínám, že mluvím, a to s úctou, o předních jménech, pracovitých a nadaných osobnostech – bylo tehdy – ve srovnání s tím, co jsme před sebou viděli na obrazovce – pomalé a působilo těžkopádně. Vnímat citovou tenzi svého partnera a řídit vlastní emoci tak, aby se zdálo, že se jí dávám unášet, reagovat na klíčové slovo a ne na konec řádky, vložit se cele do obsahu jediného slova, lásku do lásky a nechuť do nechuť, a rázem, bez pauzy, stříhnout, změnit, shodit, popřít se nebo umocnit – co? Že se vám to zdá samozřejmé? Anglickým hercům to samozřejmé bylo. Dvě starší zlé dcery krále Leara hrály dvě skutečné sestry, nebyly už nejmladší a svůj text snad znaly ještě v kolébce, jejich otec a matka hráli Shakespeara a jejich rodiče také, v Anglii je herectví dědičné a léty tříbené řemeslo – a výsledky těm, kteří se dokáží dívat, kteří jsou smlouvou přinuceni zastavit se a dívat, na chvíli odsunout předsudek, který v sobě – čisté víno! – neseme všichni, že klasika je nutná, leč obtížná a nudná – vyrážejí dech.

„My tohle neumíme, to nejde zahrát!“ říkala slavná jména.

„Už se u nás nehraje konverzačka,“ poznamenávali docela tiše a skromně ti staří. Staří činí herce velmi pokornými...

Shakespeare a bulvární komedie? Olivier a Andula Sedláčková? Co to mele ten dědek? Musili to zahrát, byla to věc cti a úkol, který strhl. Ale byla to příšerná práce. Slůvko po slůvku, význam po významu, střídající se rytmy. Na obrazovce je nelítostný dirigent originálu, uč se taneček na klopýtavých nohou! A znova!

Historický snímek z dob, kdy dabování bylo vnímáno jako pohlcující umělecká práce, jako tom svědčí soustředěné výrazy režiséra i herců. Studio Sport, 80. léta, zleva doprava:

K. M. Walló, Jiří Zahajský, Karel Richter

Foto Karel Kouba

Hodiny! (Doma, zadarmo, samozřejmě, takový přepych dabingu neumožňoval ani lhostejně benevolentní socialismus.) A když ho umíš, naplň ho obsahem! Tak suverénně, abys ze sebe měl radost! A ty taky – ty taky – a vnímejte se navzájem!

Příště už to bylo mnohem snazší, protože jsme se všichni naučili učit. Tato generace vyučovala na uměleckých školách. Její žáci už přicházeli připraveni, už nevěděli, že je to těžké! Sotva je to kdo učil výslovně, žádný pan profesor přece neřekne: „Podívejte se na mě, žáci, jaké já jsem nemožné hovado“ – divadlo se, více než co jiného, učí především mimoslovně. Na jevištích se – najednou... z ničeho nic – objevily první náznaky konverzачky. Ťuk – ťuk – vzájemnost, střih, zášleh smyslu – a příslušný režisér je nevymýtil, i když z celku inscenací vlastně vyčnívaly.

A pak jsme se probrodili souborným dílem Williama Shakespeara – a najednou to umějí všichni. Najednou by byl ten, kdo to neumí, na jevišti nemožný. Najednou je to základní technika, od které se teprve staví dál. A která – to je legrační – teprve umožňuje porozumět významu slov. Co, že je to samozřejmé?

Vraťme se k oněm třiceti čtyřem hrám, k onomu balíku více než sta vysílacích hodin. Kolik starostí dělal našim topičům!

Oceňovali „úctu až pokoru“, s jakou angličtí tvůrci k dílu přistoupili. Chápali, že vzniklá díla jsou úmyslně akademická, že se vyhýbají ozvlášťujícími interpretacím, jsou situována výhradně do alžbětinské doby, zachovávají plný rozsah textu – některé monology zde snad zazněly od 17. století poprvé! –, jsou hrána nejlepšími herci anglického jeviště

I tehdejší ČST nechtěla zůstat pozadu – ti, kdo byli u toho, před dávnými léty:

Vít Pešina, asistent, Olga Walló, autorka článku a Pavel Skála, zvukař

Foto Antonín Bahenský

a představují jedinečnou hodnotu. Diskutovali dlouho o tom, jak s ní vlastně naložit, tísňení dvojí tehdy běžnou obavou: „Dá se na tu délku vlastně koukat?“ a „Je to Shakespeare, abychom to nepokazili!“

Na obě obavy odpověděl čas. Koukat už není na co, ale až půjde kdokoliv z nás napříště „na Shakespeara“, jistě si ani nevzpomene, že by nespatriil to, co uvidí, kdyby topiči u mašin České televize neprojevili dosti odvahy vzepřít se svým předsudkům. Jistě nebyli sami, kdo si musel ujasnit své postoje – Shakespeare je chápán a jednoznačně uctíván jen ve své zemi, pro všechny ostatní představuje spíše výzvu k interpretaci. Toto dílo však zhlédli diváci více než sta zemí, neodvažují se dohadů, k jakým posunům došlo v překladatelské kultuře mnoha jazyků, na jedno však dám krk: nulové nebyly.

Tradice českých překladů (těch živoucích, skutečně hraných) začíná Sládkem, Renčem a všechny ostatní na dlouho zastínil samorost Saudek, později se v jeho stínu začaly klubat v jádru „zcivilňující“ texty Lukeše, Topola a Hodka.

Saudek měl fantazii, byl tvůrčí a pro mnoho Čechů až donedávna představoval „Shakespeara vůbec“. Pokud kdy vznikala česká verze nějakého zfilmovaného Willyho, bylo nemyslitelné k němu nepřihlížet. Výsledky byly prostřední. Saudek své impozantní dílo tvořil od stolu a přehlédl, co považoval za nedostatky: přerývaný, roztržštěný verš se vsunutými otázkami, s třemi změnami smyslu v jedné řádce, s bonmoty a slovními hříčkami plynoucími samy ze sebe, z toku řeči.

Jeho text – skutečnost obecně uznávaná – je pro herce těžký.

Dopřála-li nám odvaha topičů vytvořit české texty, které musily odpovídat originálu nikoli obsahem celého verše nebo dokonce dvoj- až trojverší jako u Saudka, ale přesně rytmicky a pokud možno se stejnými nebo lehce záměnnými samohláskami a klíčovými retnicemi postupovat od pointy k pointě, to jest od jednoho předělu smyslu k druhému – musili jsme se nejprve pořádně podívat, jak on to ten Shakespeare vlastně napsal.

Herec v dabingu nemá tvůrčí libovůli. Pokud jeho kolega v originálu interpretuje smysl takhle, akcentuje toto, nemůže to pominout ani popřít, jinak je falešný a prázdný. Jeho svoboda spočívá teprve na pochopení. A co platí pro herce, platí pro autora českého textu v naprosto stejné míře. Umožňuje-li to nebo ono různou interpretací, je závazná ta, kterou udává duch inscenace, výraz tváře, použitá rekvizita. Vzniká text pro toto představení.

Je logické, že z akademického, důsledně pietního, vysoce kultivovaného přístupu Angličanů k svému klasikovi se musel zrodit vysoce věrný český text, věrný co do formy a ducha interpretace – nebo aspoň text o tyto kvality cíleně usilující, dávající se vést původním rytmem, zachovávající původní akcentaci smyslů. A najednou to už nebylo těžké. Kdo by se probíral výrobními termíny jednotlivých pořadů, viděl by, jak markantně se zkracují: Co v roce devadesát dva představovalo půlrok dřiny, v roce devadesát osm už nepřesáhlo lhůty, v nichž se běžně vyrábí celovečerní film. To nesvědčí o nedbalosti – jen – jako v případě hraní konverzačky, plavání a jízdy na kole: od jistého bodu už je to činnost přirozená.

Vzniklo dílo, kterému se nedostalo pozornosti jen zdánlivě.

Přinejmenším jedno jméno se stalo slavným: Martin Hlinský. Česká kultura se posunula o význačný krok dál, chápání Shakespeara je cosi, s čím se musí stále vypořádat každá jazyková oblast, která chce sebe samu pokládat za samostatnou a tvůrčí (a nikoho jiného než ji samu to stejně nezajímá). Je úplně jedno, co o tom soudí ručička manometru. Shakespeare se stal na našich jevištích snadno hratelným, zábavným autorem, příležitostí k radostné bravuře a dobrodružstvím příštích režisérů.

Děkuji topičům. Dovolte jim, prosím, vy, kteří můžete, pootvírat nenápadně ta dvířka, kterými k nám proudí kultivovaná tradice. Naše kultura je mladá. Být mladý není hanba – je to možná o moc příjemnější a nadějnější, než být starý – ale nic není smutnějšího než zanedbané dítě, kterému se – z obavy, aby se nenudilo – nedostane starých učitelů.

PhDr. Olga Walló

Vystudovala filosofii a psychologii na FF UK, disertační práci napsala na téma „Ontologická povaha řeči v pozdním díle Martina Heideggera“ 1970, ale pro jistotu se živila a dosud žije dabingem tzv. „autorským“, tj. české znění, jež režíruje, si též překládá a upravuje, včetně veršů a písňových textů. Pět let vyučovala dabing na DAMU a FAMU (scripta *Herec v dabingu* a *Režie dabingu*), má na svém kontě řadu překladů pro divadlo (Shaffer, Shakespeare) i knižních (Lenka Reinerová) a zvukových nahrávek pro Supraphon. Původní tvorba: *Dlouhá zima* (1998, verš, Votobia), *Věže svatého ducha* 1. – 3. díl (1999–2000, Motto), *Perverzní příběh* (Labyrint, v tisku).

SUMMARY

WITHOUT ANYONE NOTICING

Olga Walló

The first requirement for every television broadcast is high audience figures. But there are programmes whose consequences are far-reaching, even though they cannot boast high audience ratings. Czech Television bought "The Complete Works of William Shakespeare" from the BBC, the majority of which it has already screened, even if not without extensive discussions whether such a work was transferable into Czech at all, and how it would be received by the viewers. Thanks to the courageous stance of the few who understood that this would be a unique asset for Czech culture, something momentous happened: our view of Shakespeare changed, both as a work of literature, and from the point of view of staging. Dubbing proved that this was great schooling for Czech stage artists and that they could put this acquired knowledge to good use.

It would seem that it isn't possible to gauge everything according to audience figures: If Czech culture is to wrest itself from Revivalist skirts, it has to confront and acquaint itself in depth with the works of other nations. The programme and script advisers who buy it and keep on offering adaptations of classical themes for broadcast, and are determined again and again to tussle with the ratings hydra, are owed express thanks from those in the know – and equally real, if mute, gratitude from the rest. After the deeds are done, you'll recognise them...

Translated by Linda Paukertová